

De grootouder als culturbewaker

Dirk Sikkel Er zijn verschillende theorieën over het belang van ouderen voor de samenleving: zorg voor kleinkinderen, benutten van levenservaring, doorgeven van kennis en tradities. Zeker is dat de rol van grootouders bij het doorgeven van cultuur groot is. Maar met wat voor cultuur brengen grootouders hun kleinkinderen in aanraking?

Tweede Kerstdag 2004 is een dag die velen nog in het geheugen gegrift zal staan. Een tsunami eiste bij benadering 230.000 dodelijke slachtoffers en richtte in een reeks van Aziatische landen enorme verwoestingen aan. Een klein volk van zeenomaden, de Moken, verbleef op dat moment op een eilandengroep voor de kust van Thailand. Dat maakte hen bij uitstek kwetsbaar voor de natuurramp. Twee weken voordat de tsunami toesloeg, merkten ze dat krabben en kreeften hun holen uitkwamen en een goed heenkomen zochten. Drie dagen voor de gebeurtenis meldde een oude sjamaan dat de geesten hem hadden gewaarschuwd voor gevaar. Toen voorafgaand aan de tsunami de zee zich terugtrok, begrepen ze dat een oude mythe uit zou komen: 'Op een dag zuigt de navel van de zee al het water op en spuugt het dan weer uit in de vorm van golven. Veel mensen zullen sterven.' De zeenomaden vluchtten naar de hoger gelegen delen van de eilanden en bleven gespaard.¹ Niet zondag 26 december 2004, maar

een tsunami uit vervlogen tijden stond via de overlevering in hun geheugen gegrift.

Zoogdieren sterven in de regel kort na het moment waarop ze geen kinderen meer voortbrengen. Over de vraag waarom dit bij de mens niet gebeurt, verschillen wetenschappers met graagte van mening. Wel is het een mathematische zekerheid dat ouderen kennelijk hebben bijgedragen aan de fitheid van hun omgeving. Immers, ouderen die zich in de oertijd slechts aan het Zwitserlevengevoel overgaven en geen bijdrage leverden aan het voortbestaan van hun leefgemeenschap, waren gedoemd uit te sterven. Maar er zijn verschillende theorieën over de aard van hun bijdragen. Zorg, met name voor kleinkinderen (Hawkes 1997), benutten van jarenlange levenservaring (Kaplan 2000) en doorgeven van kennis en tradities (Simmons 1945), cultuur dus, zijn kandidaten.

Natuurlijk sluiten deze theorieën elkaar niet uit, het is zelfs zeer onwaarschijnlijk dat slechts één mechanisme verantwoordelijk is

voor het ontstaan van de oudere oermens. Hoe het in de prehistorie is gelopen, is echter wel van belang. Verwacht mag worden dat de kwaliteiten die tot het ontstaan van ouderen hebben geleid bij hen nog steeds ‘in de genen’ zitten, dat ze instincten zijn geworden die voor de bezitter ervan niet rationeel verklaarbaar zijn.

Levend verleden

Dat het levend houden van het verleden tot de kwaliteiten van ouderen behoort, is al te zien in een van de oudste teksten waarin een oudere, vaak ons symbool van de ouderdom, geciteerd wordt. Homerus beschrijft in de *Ilias* hoe Nestor meegaat met het Griekse leger naar het beleg van Troje. Agamemnon en Achilles krijgen een conflict over de oorlogsbuit, met name over een daartoe behorende slavin. Nestor, die de ruzie moet oplossen, zegt: luister naar rede. Jullie zijn allebei jonger dan ik. Maar mijn metgezellen van vroeger waren nog sterker en beter dan jullie. Ze hadden respect voor me, de helden zoals ik nooit meer heb gezien en nooit meer zal zien: Pirithoüs en Dryas, de machtige koning Kaineus en Exadios en Polyphemos die goddelijk sterk waren. Zij waren niet alleen het sterkst, ze vochten ook met de sterksten, bijvoorbeeld het ruwe bergvolk der Centauren

die ze totaal in de pan hebben gehakt. Ik deed daaraan mee...

Kortom, 3.200 jaar geleden werd de typische oudere al zeer herkenbaar neergezet. Zo gauw Nestor de kans krijgt, weidt hij, instinctmatig, uitvoerig uit over het verleden en vergeet daarbij niet de eigen prestaties te vermelden. Maar het wordt wel gepikt: Nestor geniet algemeen respect. Het gedrag van ouderen, en misschien ook wel de wijze waarop anderen daarop reageren, is normaal menselijk.

Het levend houden van het verleden behoort tot de kwaliteiten van ouderen

Dat ouderen ook in de westerse samenleving bijzondere talenten hebben voor cultuur- en informatieoverdracht blijkt uit verschillende psychologische experimenten. Zo worden verhalen van ouderen beter onthouden dan die van jongeren (Mergler 1985), worden jongeren door ouderen in samenwerkingsprojecten positief beïnvloed (Kessler 2007) en laten ouderen zich bij het vertellen van verhalen duidelijk inspireren door jonge toehoorders (Adams 2002). De rol van grootouders bij het doorgeven van cultuur is recent onderzocht in het internetpanel van Booming Experience.² Dit is een panel met 2.000 leden, Nederlanders tussen de 50 en 80 jaar. Eerst is gekeken naar rollen van ouderen in het algemeen. In een tweede onderzoek is specifiek op de rol van cultuuroverdrager ingezoomd.

Stereotypen

Wereldwijd is er nogal wat onderzoek gedaan naar de rollen van ouderen in reclame. In de meerderheid van de onderzoeken wordt

geconstateerd dat het daarmee slecht gesteld is: de stereotiepe afhankelijke sufferd domineert. Op basis van inhoudsanalyses over 1993 en 2003 constateren Van Selm e.a. dat in Nederland de situatie beter lijkt te worden. (Selm 2010) Het onderwerp cultuur en ouderen komt in 2003 ook wat vaker voor. De vraag is echter of ouderen zelf de rollen die ze in reclame vervullen oppikken en waarderen. Dit was onderwerp van het eerste onderzoek van Booming Experience. Figuur 1 laat tien rollen zien in volgorde van populariteit bij het panel. Daarin staat levensgenieter hoog (logisch, wie wil er immers niet genieten?), maar verantwoordelijke nog hoger. Overigens zijn ook de rollen die in figuur 1 laag staan redelijk populair bij ouderen. De helft van hen wil graag ‘verteller’ zijn, en ‘kenner van vroeger’ scoort meer dan 40 procent.

Het belangrijkste resultaat van het onderzoek is dat advertenties beter gewaardeerd worden naarmate men meer rollen herkent die men zelf graag speelt. Advertenties worden met name geapprecieerd als hierin een vorm van verantwoordelijkheid wordt herkend.

In het tweede onderzoek is ingezoomd op de specifieke rol van de grootouder bij het doorgeven van cultuur. Daarbij was de eerste vraag in welke mate grootouders zelf het gevoel hebben dat ze een doorgeefluik van kennis over het

verleden zijn. Dit bleek inderdaad het geval. Met uitspraken als ‘Als grootouder ben je voor je kleinkind de verbinding met het verleden’, ‘Als grootouder moet je je levenservaring op je kleinkind overdragen’ en ‘Het is goed als grootouders hun kleinkinderen met cultuur in aanraking brengen’ is meer dan driekwart van de respondenten het eens. Er is dan ook duidelijk sprake van een grootoudergevoel, dat met dit soort stellingen wordt gemeten.

Wat betekent dat in de praktijk? Met wat

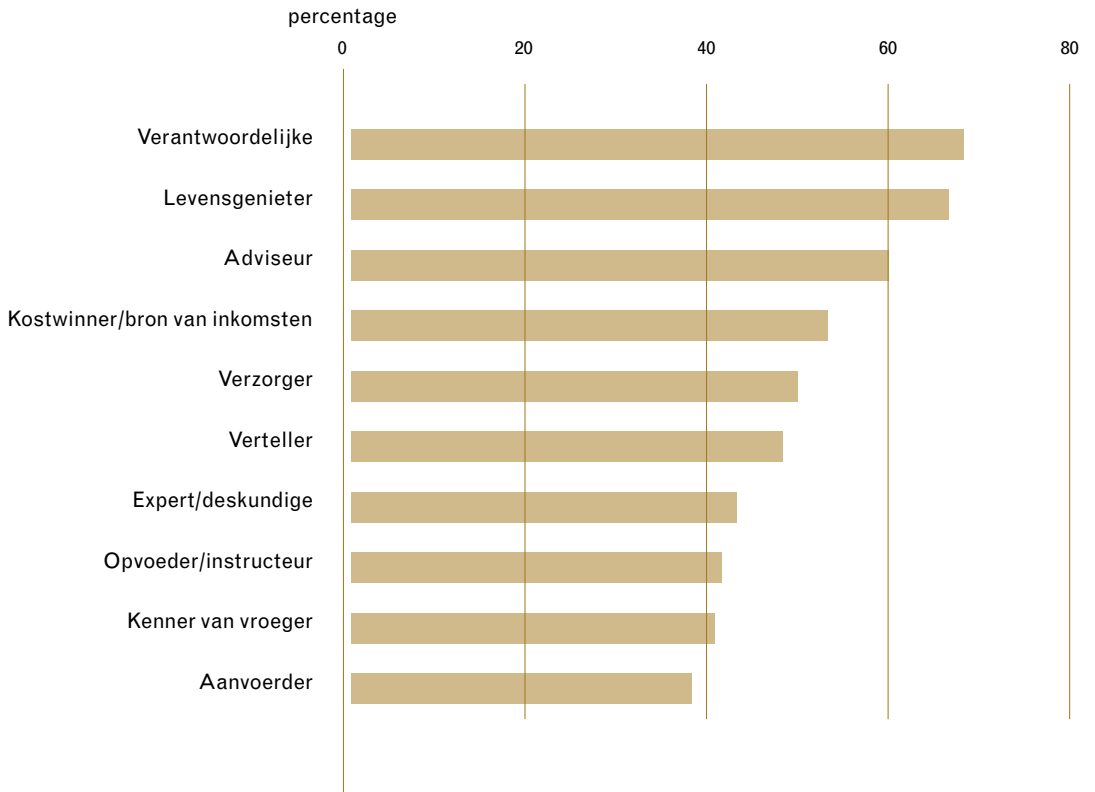
Interessant is het verband tussen cultuuroverdracht en het grootoudergevoel

voor cultuur brengen grootouders hun kleinkinderen dan in aanraking? En doen ze dat meer dan de ouders dat doen? Het antwoord op deze vragen staat voor een deel in tabel 1 (pag.46).

Grootouders ondernemen minder culturele activiteiten met hun kleinkinderen dan met hun kinderen toen ze klein waren. Toch zijn de percentages aanzienlijk. Vanuit het perspectief van het kleinkind zijn de percentages bovendien nog hoger omdat ze meer dan één grootouder hebben (en er is er slechts één ondervraagd).

Muziekuitvoeringen zijn niet erg populair. Interessant daarbij is het verband met het grootoudergevoel, het gevoel het verleden aan de kleinkinderen te willen doorgeven; de correlaties staan in de laatste kolom van de tabel. Bij de grootouders die wel met hun kleinkinderen naar muziekuitvoeringen gaan, is er geen verband met het grootoudergevoel. Een mogelijke verklaring is dat muziekstijlen tussen de generaties zo snel

Wil rol spelen

Figuur 1.

Percentage ouderen die een bepaalde rol willen spelen

	kind	kleinkind*	correlatie met grootoudergevoel
naar de bioscoop	58,5	39,4	0,180
naar een toneelstuk	33,9	19,6	n.s.
naar een musical	23,6	23,8	0,127
naar een muziekkuitvoering, concert (klassiek of pop)	37,6	23,1	n.s.
naar een attractiepark	80	63	n.s.
naar een museum	67,1	47,4	n.s.
naar een historisch gebouw (bijvoorbeeld kasteel, fort, huis waar een beroemde persoon heeft gewoond)	64,2	36,4	0,153
naar een bijzondere kerk, kathedraal	61,6	29,1	0,126
naar een historische plek (bijvoorbeeld een oud plein, een monument, een graf of andere plek waar in het verleden iets gebeurd is)	57,1	37	0,191
naar een sportwedstrijd (als toeschouwer)	51,9	36,6	0,134
Gemiddeld	53,5	35,5	

* percentage gecorrigeerd voor leeftijd oudste kleinkind indien dit jonger was dan 11 jaar
n.s. niet significant

Tabel 1.

Percentage respondenten dat met hun kinderen/kleinkinderen jonger dan 12 jaar minstens één keer per jaar een activiteit ondernam

wisselen dat ouderen niet het gevoel hebben ‘hun’ cultuur daarbij over te dragen. Dat is wel zo voor bioscopen, waarvoor in essentie na de Tweede Wereldoorlog weinig veranderd is. Attractieparken zijn populair bij zowel ouders als grootouders. Musea, historische gebouwen en plaatsen zijn populair bij grootouders. Voor musicals zijn de percentages bij ouders en grootouders vrijwel gelijk, mogelijk omdat het aanbod minder groot was toen de kinderen van de respondenten klein waren. Het verband met het grootoudergevoel is het sterkst bij het bezoeken van historische plekken. Kortom, de cijfers in de tabel zijn in lijn met de veronderstelling dat het om een soort gedrag gaat dat in de genen zit.

Verhalenvertellers

Deze veronderstelling wordt ook bevestigd als wordt gekeken naar het vertellen van verhalen aan kleinkinderen. Dit gebeurt door 83 procent van de grootouders. Op de vraag waar deze verhalen over gingen, antwoordde 39 procent dat ze fantasieverhalen vertelden, 44 procent vertelde over de wereld van nu, maar liefst 70 procent nam de wereld van vroeger als onderwerp (er mocht meer dan één categorie worden aangevinkt). Daarbij kon het over lang geleden gaan, over hun eigen jeugd, maar ook over de tijd dat de

ouders van de kleinkinderen zelf klein waren.

De rol van doorgeefluik van cultuur lijkt ouderen, en met name grootouders, op het lijf geschreven. Het gedrag dat we in onze samenleving waarnemen, past goed bij dat van primitieve volkeren. Verbinden met het verleden, bewaken en cultiveren van wat waardevol is, kinderen actief betrekken bij de cultuur van de samenleving – het zijn allemaal serieuze zaken voor ouderen. Vanuit de oertijd is dit hun rol. Er mag verwacht worden dat

De rol van doorgeefluik van cultuur lijkt grootouders op het lijf geschreven

communicatie en acties om deze rol te stimuleren veel succes kunnen hebben. Uiteraard moet dit niet te zwaar worden gebracht. Maar er moet wel zo gecommuniceerd worden dat ouderen de culturele rol ook herkennen en zich daarin serieus genomen voelen. Want het instinct dat aan deze rol ten grondslag ligt, is hetzelfde dat de Moken bij de tsunami van 2004 het leven heeft gered.

Noten

- 1 www.rense.com/general62/pretns.htm, geraadpleegd 8 mei 2012
- 2 www.boomingexperience.nl

Literatuur

Adams, C., M. C. Smith, M. Pasupathi & L. Vitolo (2002) ‘Social context effects on story recall in older and younger women: Does the listener make a difference?’ In: *Journals of Gerontology Series B-Psychological Sciences and Social Sciences*, jrg. 57, nr. 1, 28-40.

Dirk Sikkel

is hoogleraar Ouderen,
Communicatie en Consumenten-
gedrag aan de faculteit
Maatschappij- en Gedragsweten-
schappen van de Universiteit
van Amsterdam

- Hawkes, K., J. F. O'Connell & N.G. Blurton Jones (1997) 'Hadza Women's Time Allocation, Offspring Provisioning, and the Evolution of Long Postmenopausal Life Spans'. In: *Current Anthropology*, jrg. 38, nr. 4, 551-577.
- Kaplan, H. (et al.) (2000) 'A theory of human life history evolution: Diet, intelligence, and longevity'. In: *Evolutionary Anthropology*, jrg. 9, nr. 4, 156-185.
- Kessler, E.M. & U.M. Staudinger (2007) 'Intergenerational potential: Effects of social interaction between older adults and adolescents'. In: *Psychology and Aging*, jrg. 22, nr. 4, 690-704.
- Mergler, N.L., M. Faust & M.D. Goldstein (1985) 'Storytelling as an age-dependent skill: oral recall of orally presented stories'. In: *International Journal of Aging and Human Development*, jrg. 20, 205-228.
- Selm, M. van, G.J. Westerhof & B. de Vos (2010) 'Competent en veelzijdig. Representatie van ouderen in de Ster-reclame 10 jaar later'. In: *Tijdschrift voor Gerontologie en Geriatrie*, jrg. 38, 57-64.
- Simmons, L.W. (1945) *The Role of the Aged in Primitive Society*. London: Yale University Press.